

Загальна типологія родини [Текст] / А. В. Шабашов // Записки історичного факультету. – 2002. – Вип. 12.

19. Шабашов А. В. До реконструкції типології сім'ї болгар і гагаузів Південної Бессарабії у 10-х – 60-х роках ХІХ ст. 2. Типологія та еволюція сім'ї у болгар і гагаузів [Текст] / А. В. Шабашов // Записки історичного факультету. – 2003. – Вип. 13.

20. Шабашов А. В. Родственные отношения: терминология и практика [Текст] / А. В. Шабашов // Гагаузы в мире и мир гагаузов.– Т. 2. Мир гагаузов. – Комрат-Кишинев, 2012.

21. Шабашов А., Шабашова Ю. Типологія системи кровної спорідненості у болгар Південної України [Текст] / А. Шабашов, Ю. Шабашова // Народна творчість та етнографія. – 1994. – № 4.

Н. О. Яцун

УДК 061.213 (477):379.8

МОЛОДІЖНІ ГРОМАДИ ЯК ОСОБЛИВІ ГРУПИ СУСПІЛЬСТВА В ДОСЛІДЖЕННЯХ ДРУГОЇ ПОЛОВИНИ ХІХ – ПОЧАТКУ ХХ СТОЛІТТЯ

У статті розглядаються питання, пов'язані з дослідженнями молодіжних громад як особливих об'єднань українського традиційного суспільства. Зокрема аналізуються етнографічні розвідки кінця ХІХ – початку ХХ ст. присвячені молоді, її статево-віковим характеристикам та поглядам на процес соціалізації. Розглядаються також питання, пов'язані з молодіжним дозвіллям – вечорницями, досвітками, вулицею тощо в контексті дотримання морально-етичних норм поведінки та підготовки до створення сім'ї.

Ключові слова: *традиційна культура, молодіжні громади, соціалізація, морально-етичні норми.*

Питання дошлюбного спілкування української молоді було предметом зацікавлень багатьох етнографів. Не дивно, що дослідженню молодіжних громад, статево-вікової диференціації молоді, її виховання та соціалізації, становища в українському сільському соціумі присвячено чимало праць наших попередників. Завдяки наполегливій роботі по збору та систематизації матеріалів, сьогодні ми маємо дуже цінні джерела з вивчення цієї проблематики. Відповідно, ця тематика має широку і різнопланову історіографію. Сучасні дослідження неможливі без ґрунтовного аналізу напрацювань наших попередників.

Тож в нашій статті ми проаналізуємо напрацювання, які безпосередньо стосуються молодіжних громад, статево-вікових характеристик молоді, поглядів на процес соціалізації в традиційній українській культурі.

Інтерес до сільських зібрань молоді – парубоцьких та дівоцьких громад, досвіток і вечорниць почав формуватися у другій половині ХІХ ст., з'являються перші узагальнюючі роботи. Вивчення цієї верстви суспільства пов'язується з іменами О. Маркевича [10], В. Боржковського [1], М. Чернишова [13], М. Сумцова, [12], Ф. Вовка [2], М. Ястребова [14, 15], Ф. Савченка [11], З. Кузелі [9], М. Дикарева [6] та ін.

Одним із перших зацікавився сільськими зібраннями молоді О. Маркевич, який опублікував невелике за обсягом дослідження на сторінках журналу “Киевская старина” присвячене вечорницям. Зокрема, його увагу привернув указ Київської духовної консисторії від 1719 р. знайдений ним в архіві церкви в Полтавській губернії. В цьому документі відображається відношення духовенства до сільських зібрань молоді, вечорниці прирівнюються до числа “самых тяжких пороков”, “гнездилищем и источником заразы и преступлений” [10, с. 177]. Та сам О. Маркевич, опираючись на пізніші дослідження у цьому напрямі, вбачає у вечорницях “самые невинные собрания» на яких ні парубки, ні дівчата “не нарушают границ невинного и дозволенного» [10, с. 177].

Своєю невеликою за обсягом розвідкою О. Маркевич підштовхнув етнографів для подальшої розробки цієї теми.

Так, значний внесок у дослідження молоді як окремої верстви суспільства зробили В. Боржковський та М. Чернишов. Характерними, зокрема, є їх публікації у “Киевской Старине”, де автори торкаються аналізу питань пов’язаних з соціальною структурою суспільства. Зокрема, В. Боржковський аналізує виникнення на Поділлі такого молодіжного об’єднання в українському селі як парубоцтво, виділяючи його в особливу групу традиційного соціуму зі своїми специфічними обрядами і традиціями. У своїй публікації В. Боржковський робить акцент на розкритті соціального статусу парубоцтва [1, с. 765-767], опису його обрядів і традицій [1, с. 767-769], висвітленні ролі вечорниць у житті сільської молоді, орієнтовану на розв’язання цілого комплексу молодіжних проблем: розважального, громадського, родинного плану тощо [1, с. 773-776].

М. Чернишов також розглядає молодь, зокрема парубоцтво, як окрему, особливу групу суспільства, приводячи приклади ініціаційних ритуалів, взятих із етнографічних досліджень азійських, африканських, американських й океанських народів, що були важливими обрядодіями для вступу у молодіжні громади. Упродовж деякого часу ініціанти проходили різноманітні випробування, що символізувало їх перехід у стан дорослих і врешті, включення як повноправного члена до колективу вже у новому соціальному статусі [13, с. 495]. У своїх висновках доводить, що у народів як старого, так і нового світу молодь являє собою особливу групу суспільства, відокремлену під час спілкування від іншої частини соціуму [13, с. 495-496]. Не оминув своєю увагою і українські вечорниці, пов’язавши їх з інститутом парубоцької громади та їх роллю в морально-етичному дошлюбному спілкуванні молоді [13, с. 504-505].

Та найгрунтовніше описав зібрання сільської молоді видатний етнограф, професор Харківського університету М. Ф. Сумцов. Він детально проаналізував вечорниці в Галичині, Полтавщині, південно-західному краї

[12, с. 423-424], зробив порівняльну характеристику між українськими та російськими вечорницями, виділивши між ними спільне та відмінне [12, с. 426]. Не оминув своєю увагою і подібні зібрання молоді у південних слов'ян, зокрема болгар [12, с. 426]. На відміну від своїх попередників, які акцентували увагу на парубоцтві, Микола Федорович зупинився на важливій ролі дівчат в організації вечорниць та підмітив, що “в устроении вечерниц обнаруживается предприимчивый характер малорусской женщины, более предприимчивый, чем характер малоруссов мужчин» [12, с. 424].

М. Ф. Сумцов, розглядаючи молодіжні горади в історичній ретроспективі, шукаючи витоки вечорниць в глибокій давнині та зупиняючись на причинах їх заборони духовенством [12, с. 430-438], доходить висновку, що на момент саме його досліджень досвітки та вечорниці “представляются нравственными увеселениями молодежи” та відмічає, що зібрання молоді являються важливим етапом у підготовці молоді до подружнього життя, головним осередком знайомства та спілкування молоді [12, с. 438]. В кінці своєї фундаментальної розвідки М. Ф. Сумцов доходить влучного висновку, який можна спроектувати і на сучасне суспільство. Він говорить: якщо припустити, що вечорниці аморальні, злочинні, то і в такому випадку їх насильницьке знищення не підійме рівень народного життя, так як коріння аморальності, схильності до злочинів лежить не в самих вечорницях, а в самому народному житті, народному характері. Зниження морального рівня вечорничних гулянь повинно вказувати на зниження морально-етичного характеру народу, на загальну хворобу народного життя, і лікувати її потрібно не заборонами, а творчими заходами в морально-етичному відношенні [12, с. 444].

На громадські організації молоді обох статей, товариства, сходини, також звернув увагу Ф. Вовк [2]. Він описав форми дошлюбного спілкування – досвітки та вечорниці, вулицю тощо, зазначив, що парубочі і дівочі молодіжні об'єднання (громади) були головним інститутом організації

дозвілля молоді та регулювання її дошлюбних стосунків хоч їхні функції цим не обмежувались.

Спроби класифікувати статево-вікову диференціацію груп дітей та підлітків знайшли своє практичне відображення у етнографічних дослідженнях Мр. Грушевського [4, 5]. Фундаментальна двотомна праця “Дитина у звичаях та віруваннях українського народу : матеріали з полудневої Київщини” є важливою віхою в етнографічному дитинознавстві. Хоча вказане дослідження торкається зокрема дітей, але автор все-таки у першому томі своєї праці репрезентує матеріали, які стосуються підлітків і молоді – парубків та дівчат вказуючи у передмові, що це новий, раніше не відомий матеріал [4, с. II]. Не оминає він своєю увагою і подробиці у відносинах між хлопцями та дівчатами, описуючи їх без прикрас та романтичного стилю. Звертаючи увагу на морально-етичне виховання молоді на вечорницях та досвітках при сумісному спанні, акцентує увагу на випадках порушення дівочої честі та пов’язані з цим покарання [4, с. 103-105; 119-120]. Другий том дослідження повністю присвячений особливостям дитячого віку, але автор все-таки проводить межу між дітьми та молоддю, встановлюючи, що поняття віку змінюється зі зміною соціального статусу: діти-підлітки-молодь [5, с. 143]. Ця праця становить значний науковий інтерес як у плані охоплення діапазону явищ (від вагітності до підліткового віку), так і новаторською методикою збору матеріалів. Дослідження Мр. Грушевського також цікавлять сучасних науковців такого наукового напрямку як етносексологія, що останнім часом почала привертати увагу вітчизняних етнологів [8, с. 5-19].

Варто згадати відомого українського етнографа, археолога і фольклориста В. М. Ястребова. Він збирав матеріали, пов’язані з родильною, весільною, поховальною обрядовістю, повір’ями, демонологічними уявленнями, народними знаннями селян Півдня України, а також пісні, казки, оповіді тощо. Цей доробок вченого відображений в основній його праці: “Материалы по этнографии Новороссийского края” [14].

Але досліджуючи складові частини народної культури, В. М. Ястребов не оминув своєю увагою особливу групу населення – молодь. Так, у вказаній праці у підрозділі «Народный календарь» дослідник докладно зупиняється на висвітленні форм молодіжного дозвілля, в тому числі розглядає його в контексті календарної обрядовості. Зокрема, він детально описує зимовий цикл: молодіжні розваги на Меланку, вказує назви щедрівок, танців та пісень, а також наводить приклад самого процесу щедрювання [14, с. 24]. Дослідник також звертає увагу на окремий аспект молодіжного дозвілля пов'язаний з ворожінням на долю. Зокрема приведені приклади дівочих ворожінь в новорічну ніч та на голодну кутю на визначення своєї долі та нареченого [14, с. 25-26].

Таким чином, В. М. Ястребов на основі аналізу дозвілля молоді в контексті календарної обрядовості приділив увагу молодіжним розвагам та ворожінням особливо тим, що були спрямовані на визначення долі, заміжжя (майбутнього шлюбного партнера). Таким чином, можна зробити висновок, що дослідник вважає спілкування молоді однією з передумов та підготовкою до подружнього життя, оскільки всі магичні дії, ігри, розваги були направлені на створення сім'ї.

До етнографічного доробку вченого належить також стаття “Новые данные о союзах неженатой молодежи на юге России” [15, с. 110-128]. Як стверджує В.М. Ястребов, ця стаття написана на основі фактичних свідчень, які зібрані ним по особливій програмі із різних місць Новоросійського краю. Зокрема, автор досліджує громадські об'єднання молоді, їх роль у дошлюбному спілкуванні. Судячи з написаного ним тексту, В. М. Ястребов дотримується погляду, що молодіжні об'єднання відігравали визначальну роль не стільки в організації дозвілля, як у виборі шлюбних партнерів.

Проаналізувавши текст можна відзначити, що автор акцентує увагу на життєдіяльності громади як соціального організму та її взаємин з мешканцями села, іншими громадами. В. М. Ястребов подає достатньо повну інформацію про структуру парубоцького об'єднання як колективу молодих

людей. Детально описуються різноманітні варіанти виборів отамана, прийому до громади і вилучення з неї. Чимало уваги приділено звичаєво-правовим нормам, у відповідності з якими кожний член об'єднання мав дотримуватись певних обов'язків, користуючись при цьому досить широкими правами. Примітно, що морально-етичним питанням спілкування парубків як у самій громаді, так і з дівчатами, членами інших громад, дорослими мешканцями села автор приділяє чи не найбільше уваги, виділяючи таким чином на їхній важливості у створенні нової сім'ї. Загалом можна сказати, що на основі ґрунтовної джерельної бази автором визначаються властиві для Новоросійського краю локально-територіальні особливості пов'язані з молодіжними об'єднаннями.

У 20-х роках ХХ ст. на базі теоретико-методологічних напрацювань європейської етнології та соціології в Україні у системі ВУАН формується наукова етнологічна школа, фундатором якої виступив М. Грушевський. Саме йому належить розробка програми «Постриження й інші обряди, відправлювані над дітьми й підлітками» [3, с. 83-86], у якій дослідник виділив обряди, пов'язані зі статево-віковою диференціацією в окрему систему. За ініціативою вченого було створено ряд наукових структур, які займалися вивченням актуальних проблем традиційної культури, зокрема Кабінет примітивної культури.

Н. Заглада також продовжила дослідження народної культури розпочаті в ХІХ ст. Нею була зроблена спроба вікової класифікації громади, в якій молодь (парубки і дівчата) займають особливе місце в суспільстві, гуртуючись в молодіжні громади; найголовнішу увагу звернула на явища дитячого побуту – “дитячу субкультуру” [7].

З самого початку вивчення молодіжних груп, етнографи відразу виділили їх в окрему категорію, роблячи акцент на тому, що це особлива верства суспільства зі своїми традиціями, правилами та морально-етичними нормами поведінки.

В роботах етнографів середини XIX – початку XX ст. вперше було вказано на необхідність вивчення статево-вікової соціальної неоднорідності традиційного українського суспільства на прикладі розгляду молодіжної групи – парубків та дівчат. Також в науковому доробку дослідників акцентувалася увага на процесі соціалізації та дотриманні морально-етичних норм, розгляді дитячої та молодіжної культури, виділенні молоді і зокрема парубоцтва в особливу категорію суспільства.

На початку XX ст. науковці продовжили традиції методологічних напрацювань попередників щодо вироблення підходів вивчення проблем статевої та вікової стратифікації, обрядового оформлення зміни соціовікового статусу, явища дитячого побуту, дитячої субкультури, молоді, як особливої групи суспільства тощо. Вони мали важливе значення, передусім, для постановки та розв'язання питань, пов'язаних з функціонуванням окремих вікових груп та їх соціалізації в традиційному українському суспільстві.

Проаналізувавши дослідження зазначеного періоду, ми дійшли висновку, що соціалізація молоді в українському суспільстві цікавила дослідників ще з середини XIX ст. З'являються публікації, що мають характер локального висвітлення окремих питань, пов'язаних з процесами соціалізації молоді в традиційній українській культурі: молодь стає об'єктом та предметом уваги дослідників. Варто зазначити, що майже всі дослідники розглядали в комплексі питання віку та соціалізації, акцентуючи увагу на дотриманні морально-етичних норм поведінки.

Наявні дослідження та публікації, присвячені молодіжним об'єднанням, свідчать про інтерес вчених до цієї проблематики, підтверджують спадковість наукових традицій, дають дуже цінний за змістом матеріал з вивчення питань, пов'язаних з діяльністю молодіжних громад як особливої групи українського суспільства, розкривають найголовніші функції не лише в організації та проведенні дозвілля, а також як інституту соціалізації молоді та підготовки до сімейно-шлюбних відносин.

YOUTH COMMUNITY AS A SPECIAL GROUP OF SOCIETY IN THE STUDES OF THE LATE XIXth – EARLY XXth CENTURY

This article is discussing issues related to the research of the communities as special youth groups of Ukrainian traditional society. Particularly, the ethnographic research of the late XIX – early XX century dedicated to young people, their gender and age characteristics and views on the process of socialization are analyzed. Possible issues related to youth leisure – “vechernitsi”, “posidelki”, “ulitsa”, etc. in the context of moral and ethical conduct and preparation to a family are discussed.

Key words: *Traditional culture, youth community, socialization, moral and ethical norms.*

Н. А. Яцун

МОЛОДЕЖНЫЕ ОБЩИНЫ КАК ОСОБЫЕ ГРУППЫ ОБЩЕСТВА В ИССЛЕДОВАНИЯХ КОНЦА XIX – НАЧАЛА XX ВЕКА

В статье рассматриваются вопросы, связанные с исследованиями молодежных общин как особых объединений украинского традиционного общества. В частности анализируются этнографические исследования конца XIX – начала XX в. посвященные молодежи, ее половозрастным характеристикам и взглядам на процесс социализации. Рассматриваются также вопросы связанные с молодежным досугом – вечерницы, посиделки, улица и т. д. в контексте соблюдения морально-этических норм поведения и подготовки к созданию семьи.

Ключевые слова: *традиционная культура, молодежные общины, социализация, морально-этические нормы.*

Список використаної літератури та джерел

1. Боржковский В. «Парубоцтво», как особая группа в малорусском сельском обществе // Киевская старина (далі – КС). – 1887. – Т. 18. – С. 765-776.
2. Вовк Ф. Студії з української етнографії та антропології. – К., 1995. – 335 с.
3. Грушевський М. Постриження та інші обряди, відправлювані над дітьми й підлітками // Первісне громадянство та його пережитки на Україні. – 1926. – Вип.1-2. – С. 83-86.
4. Грушевський Мр. Дитина в звичаях та віруваннях українського народу : матеріяли з полудневої Київщини / зібрав Мр. Г. ; обробив Др. Зенон Кузеля // Матеріяли до ураїнсько-руської етнольогії (далі – МУРЕ). – Львів, 1906. – Т. 8. – VIII, VI, 220 с.
5. Грушевський Мр. Дитина в звичаях та віруваннях українського народу : матеріяли з полудневої Київщини / зібрав Мр. Г. ; обробив Др. Зенон Кузеля // МУРЕ. – Львів, 1907. – Т. 9. – XXIII, 144 с.
6. Дикарев М. Збірки сільської молоді на Україні // МУРЕ. – Львів, 1918. – Т. 18. – С. 170-275.
7. Заглада Н. Побут селянської дитини. Матеріали до монографії с. Старосілля. – К., 1929. – 218 с.
8. Ігнатенко І. Деякі аспекти антропології жіночого тіла в українській традиційній культурі // Народна культура українців : життєвий цикл людини : історико-етнологічне дослідження у 5 т. Т. 2 : Молодь. Молодість. Молодіжна субкультура. – К., 2010. – 568 с.
9. Кузеля З. Про студії над дітьми // МУРЕ. – Львів, 1907. – Т. 9. – С. 11-23.
10. Маркевич А. Меры против вечерниц и кулачных боев в Малороссии // КС. – 1884. – Т. 10. – С. 177-180.

11. Савченко Ф. Парубоцькі та дівоцькі громади на Україні // Первісне громадянство та його пережитки на Україні. – 1926. – Вип. 3. – С. 85-92.
12. Сумцов Н.Ф. Досветки и посиделки // КС. – 1886. – Т. 14. – С. 421-444.
13. Чернышев М.К. К вопросу о «парубоцтве», как особой общественной группе // КС. – 1887. – Т. 19, кн. 11. – С. 491-505.
14. Ястребов В. Материалы по этнографии Новороссийского края, собранные в Елисаветградском и Александрийском уездах Херсонской губернии. – Одесса, 1894. – 202 с.
15. Ястребов В. Новые данные о союзах неженатой молодежи на Юге // КС. – 1896. – Т. 15, кн. 10. – С. 110-128.